

General-pukovnik u penziji
ĐURO LONČAREVIĆ

Neretva i Sutjeska su najveće iskušenje i najteži ispit Narodnooslobodilačke vojske u NOR-u i revoluciji

Grupacija divizija i brigada pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba i druga Tita našla se u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi u izuzetno teškoj i složenoj situaciji. Po svim bitnim elementima odnosa snaga i drugim relevantnim činiocima za izvođenje borbenih dejstava te dvije neprijateljske ofanzive, (operacija »Vajs« u januaru—martu i operacija »Švarc« u maju—junu 1943. godine), predstavljale su najveće iskušenje i najteži ispit za taj dio naših snaga sa Vrhovnim štabom na čelu. No, Operativna grupa Vrhovnog štaba, uz podršku naših jedinica širom zemlje, nije dopustila nadmoćnim i udruženim snagama Nijemaca, Talijana, domaćih kvislinga i Bugara da ostvare cilj operacije »Vajs« i »Švarc«. Ona je, trpeći ozbiljne gubitke, zadavala neprijateljevim snagama snažne udarce, uspjela da slomi njihove obruče i, konačno, izađe kao stvarni pobjednik iz višemjesečnih teških borbi koje simbolizuju bitke na Neretvi i Sutjesci.

Ni tada — u vrijeme neprijateljskih ofanziva — a ni danas, poslije 40 godina od tih zbivanja, nije bilo teško odgovoriti na pitanje — šta je rukovalo Hitlera i Musolinija i generalštabove njihovih armija da, u uslovima kada situacija na Istočnom frontu i u Africi za njih nije bila povoljna, odvoje i angažuju relativno velike snage za uništenje »Titove države«. Oni su nesumnjivo realno ocijenili značaj i posljedice daljeg širenja borbe na jugoslovenskom ratištu i došli do zaključka da je neophodno razbiti i uništiti NOP, NOV i

POJ, osloboditi sopstvene snage za upotrebu na drugim ratištima i osigurati pozadinu sopstvenim snagama u slučaju iskrcavanja saveznika na Balkanu.

S druge strane, nije suvišno ako se i na primjeru Neretve i Sutjeske ukaže na bitne činioce koji su uslovili i omogućili pobjedu divizija i brigada pod neposrednom komandom druga Tita u tim dvjema slavnim bitkama, bez obzira što je o tim bitkama mnogo toga već napisano.

Kao što je iz istorijske građe poznato, borci i starješine u jedinicama Operativne grupe pokazali su u tim borbama izvanrednu moralnopolitičku čvrstinu, neviđenu izdržljivost i veliku umješnost u vođenju borbenih dejstava. Tok i ishod tih operacija, pored ostalog, govore i o tome da se brigade i divizije NOVJ u pogledu ukupne borbene vrijednosti nalaze na višem nivou nego odgovarajuće vojne formacije okupatora i domaćih izdajnika. Neprijatelj je u tim ofanzivama bio brojniji, neuporedivo bolje i modernije opremljen i naoružan; dejstva njegovih jedinica podržavana su tenkovima i avijacijom; njegove jedinice bile su uredno snabdjevene a vojnici redovno hranjeni; bile su to još uvijek formacije na visokom stepenu organizovanosti i vojne discipline. Ipak, taj dobro organizovan i iskusan neprijatelj nije uspio da opkoli i uništi partizanske brigade i divizije koje su bile veoma slabo naoružane, bez teškog naoružanja, izložene maksimalnim fizičkim i psihičkim naprezanjima, sa velikim brojem ranjenika u svojim kolonama. Osim toga, partizanske jedinice pretežno su vodili seljaci i radnici bez vojnih škola.

Da bi koliko-toliko dopunili taj sasvim letimičan i veoma uopšten opis odnosa snaga u neprijateljskim ofanzivama, navodimo neka gledišta i ocjene koje su dali akteri jedne i druge strane:

Hitler koji je bio opsjednut »jugoistočnim kompleksom«, tačnije, situacijom na jugoslovenskom ratištu, pred početak četvrte neprijateljske ofanzive u decembru 1942. godine u svojoj direktivi posebno naglašava: »Ako ova borba protiv bandi, kako na Istoku tako i na Balkanu ne bude vođena najbrutalnijim sredstvima, onda se u dogledno vreme više neće imati raspoloživih sredstava da ovoj kugi stane na put. Stoga trupe imaju pravo i dužnost da u ovoj borbi upotrebe svako sredstvo bez ograničenja, takođe i protiv žena i dece, samo ako ovo vodi uspjehu«. ¹ Dakle, jedinice su ne samo »ovlašćene« već i »dužne« da upotrebe svako sredstvo ne samo prema našim bor-

¹ Naređenje načelnika Generalštaba Vrhovne komande Vermahta od 16. decembra 1942. godine. (Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda (u daljem: Zbornik), tom XII, knj. 2, str. 940).

cima i prema drugim ljudima već i prema ženama i djeci. To nije savjet, već direktna zapovijest šefa države i vrhovnog komandanta njemačke armije. Vrijedi i danas razmišljati šta je uslovalo i u čemu je smisao takve zapovijesti.

Aleksander Ler, njemački komandant Jugoistoka, u vezi sa bitkom na Neretvi kaže: »Na desnoj obali Neretve nije bilo nikakvog plijena, ni zarobljenika, ni ranjenika pa čak ni poginuli nisu nađeni, iako su sudeći po našim krvavim gubicima, i partizani morali imati veće gubitke«.² Dakle, feldmaršal se čudi kako to da nema plijena, nema zarobljenih, ni ranjenih, čak ni poginulih partizana, uprkos »krvavim gubicima« njegovih jedinica. U stvari, on i nije u stanju da razumije taktiku naših brigada i divizija, a pogotovu da objasni visoki nivo borbenih kvaliteta naših boraca.

Njemački komandant Rudolf Liters, u završnom izvještaju o operaciji »Švarc«, zaključuje: »Tok borbi je pokazao da su komunističke snage pod Titovom komandom odlično organizovane, vješto vođene i da raspolažu moralom koji izaziva čuđenje: komunistima je uvijek polazilo za rukom da, koristeći mrak, maglu i kišu, nadoknade svoj nedostatak teškog naoružanja i dođu na odstojanje bliske borbe — prsa u prsa. Pri ovome su se pokazali kao fanatični, krajnje uporni i dobri borci. . .«.³ Rudolf Liters, očigledno, pravilno uočava osnovne elemente taktike i borbenu vrijednost boraca naše vojske, ali ni on ne pokušava da odgovori na pitanje: otkuda sve to?

Govoreći stranim novinarima o najtežoj odluci u ratu, Josip Broz Tito kaže: »Preda mnom je bila najteža odluka za vrijeme neprijateljskih ofanziva kada je bilo u pitanju spasavanje ranjenika. Na primjer, za vrijeme četvrte neprijateljske ofanzive morali smo spasiti ranjenike, iako je bilo od početka jasno da će to iziskivati da izgubimo najmanje još toliki broj zdravih partizana. Bili smo opkoljeni od neprijatelja i meni je bilo sasvim jasno da je briga za ranjenike postala krupan moralni faktor za svu našu vojsku i za čitav pokret. Odluka je glasila: spasiti ranjenike po svaku cijenu«.⁴ Tim riječima nije potreban komentar. One jasno govore o brizi za borca i o visokom humanizmu Vrhovnog komandanta. Njima se može dodati jedino to da bi svi, ili bar najveći broj boraca koji se nalazio u jedinicama Operativne grupe donio istovjetnu odluku kao i Josip Broz Tito. Uvjerjenje da pripadnik NOR-a, u slučaju da bude ranjen, neće biti

² Izjava Lera, Arhiv VII JNA, K.70, reg. 1/1.

³ Zbornik, tom II, knj. 9, str. 473.

⁴ Tito, govori i članci, knj. XI »Naprijed« Zagreb, 1959, str. 393.

ostavljen i prepušten neprijatelju na milost i nemilost, značilo je mnogo za podizanje morala svakog borca.

Poruka boraca Četvrtre crnogorske proleterske brigade koji su branili Ljubin grob na Zelengori: »Sve što je u našoj moći učinćemo da zadržćmo Nijemce. Dok god budete na Ljubinom grobu ćuli pucnje našćh pušaka, Nijemci neće proći. A kada toga više ne bude, znajte da na njemu nema više živćh proletera«.⁵ Tim rijećima dodali bćmo još i to da je na Ljubinom grobu poginula cijela Druga ćeta Trećeg bataljona, ali da neprijatelj nije prošao.

Poruka komandanta i politćkog komesara Drugog bataljona Druge dalmatćnske brigade koja je branila poloćaje na Gornćim i Donćim Barama: »Nijemci nadćru sve jaććim snagama i sve upornćje — mi smo izgubćli dvćje treććine svoga ljudstva, ali raćunajte na nas kao da smo u punom sastavu«.⁶ Dodajemo tome izvještaju da je Druga dalmatćnska veoma uspješno izvršćla svoj tećak zadatak.

U vřijeme žestokćh borbi u petoj ofanzivi, drug Tito depešom obavještava Moskvu i kaće: »Naš poloćaj je tećak, ali mi ćemo se izvući iz te situacćje, mada sa teććkim gubicćma. Neprijatelj ćini maksimalne napore da bi nas unišćtio, ali neće uspjeti. . .«.⁷

U govoru na Sutjesci 4. jula 1973. godine, drug Tito istćće: »Ali mi smo dobro znali zašto se borćmo, znali smo da treba da uspostavimo ćvrste ravnopravne odnose izmeću našćh naroda. Borćli smo se za bratstvo i jedćnstvo, zato da budućnost bude ljepša, da bude bolje nego što je bilo prije za vřijeme stare Jugoslavćje. Mi smo se borćli za nove društvene odnose i svćjest o tome proććimala je sve naše borce.«⁸

Iz iskustava u bitkama na Neretvi i Sutjesci i na osnovu toka i rezultata našeg ćetvorogodišnjeg rata i revolucćje, proizlaci da je borac naše vojske bio onaj presudni ćinilac od kojeg je u najveććoj mjeri zavisćla ukupna borbena vřijednost našćh jedinica i armćje u ćjelini. Politićki, vojnićki, psihofizićki i drugi kvaliteti našeg borca bćli su bitan elemenat naše ukupne snage koji nas je u poređenćju s neprijateljevćm vojním formacćjama i okupatorskćm, a još više s do-maććm izdajnicćma, ćinio vojnićki sposobnćjim, politćki jedćnstveni-

⁵ Blaćo Janković, *Ćetvřta proleterska crnogorska brigada*, VIZ, Bgd, 1975, str. 226.

⁶ Branko Obradović, *Druga dalmatćnska proleterska brigada*, VIZ, Bgd, 1968, str. 139—150.

⁷ *Ćitove istorćjske odluke 1941—1945*, Beograd, 1978, Narodna knjiga, str. 137—138.

⁸ Tito, *Vojna djela*, knj. V, VIZ Beograd, 1977, str. 102.

jim i jačim, psihofizički neuporedivo otpornijim i izdržljivijim. Većina naših boraca dobrovoljno su stupili u partizanske, odnosno u jedinice NOV, naročito u prve tri godine rata. Takva odluka izražavala je njihovo saznanje i uvjerenje o pravednosti i nužnosti borbe protiv fašističkih okupatora i njihovu spremnost da u toj borbi istraju do potpunog oslobođenja svoje zemlje. Naš je borac iz dana u dan, iz akcije u akciju, postepeno, postajao ratnik — revolucionar, sa osobinama koje krase takve ličnosti. Bez mnogo riječi i teorije, borba je u njemu usađivala i jačala čvrsto uvjerenje da su ciljevi NOB-e pravedni ali i ostvarljivi, te da se za takve ciljeve treba žrtvovati i boriti do njihovog ostvarenja.

Pojava masovnog heroizma u našim jedinicama može se objasniti izvanrednim moralnim likovima boraca koji su se neprekidno izgrađivali pod punim uticajem KPJ i SKOJ-a i činjenicom da su naše jedinice izrasle u homogene i zdrave vojne kolektive, u kojima su odnosi počivali na osnovama punog poštovanja i uvažavanja ličnosti borca i starješine, njegovanja iskrenog drugarstva, otvorenosti i međusobnog povjerenja. Odnose u vojnim kolektivima karakterisala je velika demokratičnost i visokorazvijena svjesna vojna disciplina. Borci i starješine osjećali su se kao slobodne ličnosti, svjesni i odgovorni članovi KPJ i SKOJ-a, istovremeno, kao vrlo disciplinovani vojnici koji su bez pogovora izvršavali svaki vojnički zadatak. Te, u klasičnim vojnim organizacijama, nespojive vrijednosti, činile su u našoj NOV skladnu cjelinu. Prava i mogućnosti svih boraca da raspravljaju o izvršenom borbenom zadatku ili da učestvuju u pripremi akcije, da kritikuju i predlažu imale su za posljedicu to da su se oni osjećali i neposredno odgovornim za to kako se vojnički zadaci izvršavaju, da su u borbi postajali aktivni i inicijativni subjekti, umjesto da budu samo izvršioci naređenja. Na takvim osnovama je i bilo moguće izgrađivati svjesnu disciplinu i tzv. komandni odnos u direktnoj funkciji izvršavanja borbenih dejstava, a ne u funkciji nadređenosti i podređenosti ličnosti. Takvi kvaliteti boraca omogućavali su, i čak uslovljavali, izgradnju nove ratne vještine, nove taktike i strategije, koja je za klasične vojne teoretičare bila čudna i neobjašnjiva i onda kada su uočavali njene karakteristike. Borac NOV je svoj zadatak izvršavao razmišljajući kako da to što bolje i uspješnije učini. Starješine u jedinicama NOV i POJ koje su se pretežno regrutovale iz redova seljaka i radnika, kroz borbu su se osposobljavale, da realno cijene situaciju na bojištu, da uočavaju njene karakteristike i promjene u njenom razvoju, da blagovremeno donose pravilne i smjele odluke tj. da uspješno rukovode i komanduju svojim jedinicama.

Svi ti činioци koji su osigurali visok nivo borbenih i vojničkih kvaliteta jedinica NOV i POJ, uslovljavali su i omogućavali i to da one uspješno obave veoma značajnu političku ulogu u narodu. Naše jedinice bile su veoma aktivne u stvaranju i jačanju bratstva i jedinstva; one su organizovale narodne odbore i društvenopolitičke organizacije u mnogim selima i gradovima; pokretale kulturno-prosvetne i učestvovalе u raznim drugim društvenim akcijama.

U stvaranju nove narodne i revolucionarne armije, a osobito u vaspitavanju njenih boraca, posebno mjesto pripada KPJ i drugu Titu. U svojstvu Vrhovnog komandanta NOV i POJ i generalnog sekretara KPJ, drug Tito je neprekidno i neposredno uticao na to da se našа vojska izgrađuje i vaspitava na osnovama oslobodilačkog karaktera rata, kao i na političkim i socijalnim ciljevima NOB-e sadržanim u stvaranju novih društvenih odnosa.

Svojim izvanrednim komandantskim sposobnostima i osobinama drug Tito je bitno uticao na razvoj ustanka i oružane borbe, na tok i konačan ishod NOR-a i revolucije i, posebno, na tok i ishod bitaka na Neretvi i Sutjesci. Rušenje mosta na Neretvi, u četvrtoj, i blagovremeno posjedanje platoa Vučeva, u petoj ofanzivi, predstavljaju dalekoviđa komandantska rješenja od ogromnog značaja za ostvarenje planova Vrhovnog štaba u ovim dvjema operacijama.

Mislimo da je opravdano i osnovano da se iz ovog teksta zaključи da je oslobodilački i revolucionarni karakter NOB-e, pod rukovodstvom KPJ, predstavljao nepresušni izvor na kome su stvarani, vaspitavani i izgrađivani borci NOV i POJ i to da je ostvarivanje oslobodilačkih i revolucionarnih ciljeva NOB-e, koja je vođena u vanredno teškim i složenim uslovima, bilo moguće prvenstveno zahvaljujući izvanrednim političkim i vojničkim kvalitetima naših boraca.

Iskustva, pouke i poruke iz vremena NOR-a i naše revolucije, a posebno iz bitaka na Neretvi i Sutjesci, nisu izgubila svoju vrijednost i značaj u poslijeratnom razvoju našeg društva, jer su u njima sadržane tekovine i vrijednosti koje imaju istorijski i trajan značaj i za našu sadašnjost i za našu budućnost. Pomoću njih se dolazi do odgovora na pitanja: šta znači biti porobljen i okupiran, kuda vodi i kome služi međunacionalna mržnja, koliko je teška i skupa sloboda i nezavisnost, koliko je dragocjeno biti slobodan i živjeti u ravnopravnoj zajednici naroda i narodnosti i graditi samoupravno socijalističko društvo.

Iskustva i pouke iz NOR-a i naše revolucije ne svode se samo na ona koja se odnose na borbena dejstva jedinica NOV i POJ i na

njihove veće operacije. Ona se odnose i na puteve i principe na kojima je stvarana naša armija, na kojima su izgrađivani odnosi u njoj, na kojima se zasnivao položaj čovjeka — borca. Takođe, ona se odnose na puteve i principe na kojima je stvarana nova narodna vlast, Narodnooslobodilački front, na kojima su radile društvenopolitičke organizacije. Izučavanjem tih iskustava dolazi se do odgovora ne samo na pitanje kako su tekle određene vojne operacije ili kako su se razvijali neki značajni događaji već i na pitanja zašto se ustanak i NOV u jednom kraju razvijao drugačije nego u drugom; do objašnjenja znatnih razlika u ostvarivanju iste generalne političke linije koje su postojale ne samo među većim dijelovima zemlje nego i između susjednih i po mnogo čemu veoma sličnih regiona.

O iskustvima i poukama iz NOR-a i naše revolucije treba razmišljati imajući u vidu činjenicu da je u društvu već pri kraju potpuna smena generacije koja je učestvovala u ratu. Na društvenoj sceni već se nalaze kadrovi — društvenopolitički i privredni aktivisti, kadrovi iz prosvjete, starješine JNA itd. — koji su znanja i predstavu o NOR-u i revoluciji dobijali u školama, preko istorijske i druge literature, filmova i na druge načine. A nesporno je da takva znanja i predstave nisu isto što i neposredno doživljena ratna stvarnost iz tog najtežeg perioda u istoriji naših naroda i narodnosti. Otuda raste značaj i odgovornost da obrada iskustava i uopšte NOR-a i revolucije bude što kvalitetnija, da bude zasnovana na naučnoj analizi svih relevantnih činilaca, da polazi od istorijskih istina, da se sačuva od senzacionalizma i komercijalizma, od proizvoljnosti, jednostranosti, uljepšavanja i sličnih manira sa kojima se često srećemo.

Bitne tekovine NOR-a i naše revolucije i iskustva iz tog vremena koja imaju principijelan i trajan značaj, utkana su na određeni način u osnovna opredeljenja našeg društva sadržana u Programu SKJ, u Ustavu SFRJ i u mnogim programskim dokumentima i zakonima za izgradnju samoupravnog socijalističkog društvenog sistema; u jačanju bratstva i jedinstva i pune ravnopravnosti naroda i narodnosti; dosljednoj borbi za slobodu, nezavisnu, nesvrstanu Jugoslaviju; u stvaranju uslova za izgradnju slobodne humane ličnosti čovjeka itd.

Međutim, društvena praksa pokazuje da se proklamovani ciljevi sporo i teško ostvaruju; da se na tom putu srećemo sa mnogim teškoćama, problemima i slabostima, posebno onim subjektivnog karaktera. Progresivne snage društva na čelu sa SKJ već godinama vode borbu da se savladaju teškoće i otklone razne devijacije. Stoga i danas treba znati da smo uspješno ratovali zahvaljujući tome što je naš borac bio aktivna ličnost u tom ratu, da je znao protiv koga, za

kakve ciljeve i na kakav način treba da se bori. Gledano i sa tog stanovišta vidi se još jasnije koliko je danas aktuelan zadatak bržeg stvaranja odnosa u kojima radni čovjek odlučuje o uslovima života i rezultatima svoga rada; brže izgradnje samoupravnih društvenih odnosa u svim sredinama i na svim nivoima. Takođe, i danas se treba često podsjećati na to da je pobjeda u ratu i revoluciji bila djelo borbe svih naših naroda i narodnosti. A to znači da i očuvanje naše budućnosti u slobodi i nezavisnosti mogu obezbijediti samo ravnopravni i jedinstveni narodi i narodnosti koji žive u socijalističkoj samoupravnoj Jugoslaviji. Čvrsto uvjerenje o neophodnosti i spremnosti da živimo zajedno, da tu zajednicu izgrađujemo i jačamo i da u njoj budemo zaista ravnopravni, predstavlja fundamentalni preduslov za opstanak Jugoslavije kao cjeline i svakog naroda i narodnosti koji u njoj živi. To je, bez sumnje, jedna od najbitnijih poruka i pouka našeg rata i revolucije, posebno dviju spomenutih operacija na Neretvi i Sutjesci.